

ne može tome više da doprinese, odmah bih ga napustio.

U vezi sa prethodnim pitanjem mogu citirati i Milisava Slavka Pešića koji je za Sudiju Dimitrijevića rekao da ima dosta autobiografskog (stvaranje, 5, 1979). Da li bi se ti složio sa tim zaključkom?

Da. Ne. U stvari, ne. M. S. Pešić je autobiografsko nalazio u tome što sudija Dimitrijević živi, kao i ja, na Karadordevom trgu u Zemunu, pominje ličnosti koje i ja poznajem, itd. A za mene, u to vreme (knjiga je objavljena 1978. godine, a nastajala je negde 1974—77), to o čemu sam pisao bilo je čista fantastika: pisao sam o čoveku koji ima možda pedesetak godina, a meni je bilo gotovo upola manje. Sigurno sam u taj lik unosio delove sebe, ali šta sam drugo mogao da uradim, koliko sam tada doista znao o ovom zanatu kojim se bavim? Ne, knjiga nije autobiografska, jer bi to značilo da je proročka, a ja ne želim da mi se porodica raspadne, da me sin ostavi, da ja ostavim njega. Ona jeste autobiografska u onoj meri u kojoj je svaki lik samo odraz svoga tvorca, što nikako ne znači da tvorac želi da bude poput svoga lika.

»Da li bi Albahari mogao da objavi knjigu 'belih listova pod svojim imenom'? pitao se Aleksandar Jerkov u pogovoru Tvoje knjige Cink (str. 97). Da spomenem Milivoja Pavlovića koji već ima Belu knjigu. A Albahari?

S jedne strane, naravno da bih mogao to da učinim, to bar nije teško, al i s druge strane, s obzirom da se književnost ipak sastoji od reči, to ne bi bila prava literatura, već neki paraliterarni oblik. Moj ideal je čutanje, tišina, kao idealni oblik opštenja, nešto kao vrhunac pripovedanja, kao snaga oslobađanja od pisanja (o čemu je govorila Vesna Parun). Prazna, bela stranica je nemoć, jer ako si slavdao reči — zašto bi objavljivao prazne stranice? To ti je kao kada mistik, koji tvrdi da je mistički doživljaj neopisiv, napiše debelu knjigu o svom mističkom iskustvu. Što bi rekao naš narod: trimrt. Mislim da je, ukoliko težimo belini, Aram Sarojan (sin sada već zaboravljenog a bravuroznog pripovedača Viljema Sarojana) učinio nešto bolje: on je štampao papir za pisanje sa nekim svojim žigom ili obeležjem. Tako je postajao saučesnik u pisanju neke druge, posve osobe, i postajao vlasnik ispunjene praznine.

Ali sve su to igre. Pravu književnost čine reči, bez obzira da li to autora ispunjava ponosom ili očajanjem (kao mene).

»Tako da mi je smešno kada me danas 'optuže' za preuzimanje američkih modela, a ja sam preuzimao i od Jurija Kazakova, Istvana Erkenja, Hulija Kortasara, Amosa Oza, ma šta ima tu da se krije, od svakoga sam uzeo ponešto.« (Quorum, 6/7, 1987, str. 9) Kako bi Ti pojasnio stvari između preuzimanja i uticaja, podražavanja i imitacije?

Ovako: pisanje je zanat, a zanat se uči od majstora: prvo kopiraš modele, onda počneš sam da ih praviš; na kraju dolazi suočavanje sa stilom: tada shvatiš da moraš da ovladaš mnogim stilovima da bi stvorio svoj stil; ukoliko ti to pode za rukom, možeš da otvoriš svoju radnju. Zahvaljujući postmodernizmu, ceo taj proces postao je javan, što je dobro. Nije sramota učiti, kao što nije sramota pokazati kako napreduješ u tom učenju. U slikarstvu, muzici, vajarstvu, arhitekturi, u svima njima tačno se zna ko ti je učitelj ili u čijoj klasi si bio, i toga se niko ne stidi; naprotiv, svako se ponosi dobrim učiteljom. U Americi su to, bar delimično, postigli osnivanjem škola za pisce, takod da se uvek naglašava ko je kod koga učio da piše. U Evropi je to još uvek mistifikacija, pa se i dešava da optuče nekog autora za kopiranje i podražavanje. Kao da je pisanje dar s neba, a ne plod truda i umeća! Gledam, dakle, na to drugačije. Uvek sam priznavao ko su mi učitelji, kako oni stalni (poput Beketa, Handkea ili Bernharda) tako i oni povremeni (poslednji su, na primer, bili Saša Sokolov, Peter Nadaš i Martin Ejmis), i uvek sam se trudio da obznanim svoj dug. Nekada je to samo jedna rečenica, katkad celokupna struktura, ponekad ritam smene dugih i kratkih paragrafa. Srećan sam što neki mladi autori, na koje sam — prema tvrdnjama kritičara — izvršio uticaj, povratno utiču na mene, poput Narcisa Agatića i Đorda Jakova. Basara mi je, u tom smislu, stalni izazov. Drugim rečima, preuzimanje je svesno prihvatanje uticaja, dok je podražavanje svesna imitacija.

»Tvrđio sam već, na raznim mestima, da jedino rok danas predstavlja univerzalnu šifru za razumevanje. U terminu rok-književnost, ma koliko on sada delovao nejasno, ma koliko on sada delovao nejasno, le-

či budućnost, videćeš.« (Quorum, 6/7, 1987, str. 13) Pa ipak, kada kritičari pišu o Tvojoj književnosti, malo ko od njih ističe da je Tvoja književnost rok?

Pre svega, možda sam malo preterao u pohvalama rok-književnosti, ali svi volimo da budemo proroci, zar ne? Ne odustajem od tog uverenja, ali ti treba malo bolje promisliti, kritički zasnovati i sačekati dalji razvoj književnosti (i, naravno, roka). A kritičari u meni ne vide rok-književnika verovatno iz dva razloga. Prvi je da većina ne zna ništa o roku; oni koji to znaju (na primer, Pantić, Gregorić i drugi) i te kako uočavaju elemente rok-kulture koji prožimaju — nazovimo to — moj pogled na svet. Drugi razlog je predrasuda da, ukoliko uopšte postoji, rok-književnost mora da se bavi izrazitim rok-sadržajima: svetom estrade, mladalačkom delinkvencijom, narkomanijom, adolescentima. Kao da rokeri ne stare, kao da nema ljudi od 45—50 godina koji prihvataju svet kroz rok-izraze Rolling Stonsa ili Vana Morisona. Rok doista dopire do čoveka u onim godinama kada on definiše svoj svet, i poruke koje rok u sebi nosi spadaju u presudne životne uticaje. Šezdesete su, u tom smislu, bile godine otvorenog roka i otvorene svesti, i s obzirom da to osećam kao najznačajniji uticaj na svoje biće, smatram sebe rok-književnikom. Onaj ko to zna, ko poznaje taj rok — on razume moje priče, ništa ne treba objašnjavati; onaj ko to ne zna — on ne razume, zaludno je nešto mu objašnjavati.

»Albahari će napisati da ne zna šta je kratka priča, odnosno, da veruje da je kratka priča Sve« (Mihajlo Pantić, Iskrušenja sažetosti, str. 45). Verovatno da mi mogao da pojasniš i objasniš šta je, upravo, za Tebe kratka priča?

Sve, kao što gore stoji. Jer čak i ako zamislimo da je literatura ogledalo života, moramo da priznamo da u životu ne postoje romani, već jedino nizovi kratkih priča, epizoda ili anegdota. Međutim, tu izjavu bi trebalo čitati u kontekstu napora da se kratkoj priči kod nas obezbedi bolji status u društvu, kritici i svesti čitalaca, da joj se obezbedi ravnopravnost sa ostalim proznim formama. Ona je Sve, jer može sve što mogu ostale forme, iako one ne mogu sve što može ona.

Razgovor vodila:
Radmila Gikić

prazna belina

david albahari

Bio je to početak jedne od iznenadnih letnjih oluja, zbog kojih meštani isključuju električnu energiju, i koje prolaze u naglom smenivanju bleska munja i zaglušujućem kotrljanju grmljavine. Ujutru, međutim, gotovo da nije bilo tragova, tek po koja kap na plodovima i listovima, neka skrhanja grančica, otpali list. Pozeleo sam o tome da pišem, osećao sam, u stvari, kako ta elementarna nepogoda stvara u meni određeni red, kao što se i u prirodi pojavljuje u času kada haos preti utvrđenom prirodnom sistemu i kada se jedino razrešenje krije u njihovom uništenju, pa sam tako i ja, kao deo prirode, posle nemira u duši koji sam prepoznao u snu o krtičnjaku, dospao do spokoja. Otvorio sam vežbanku i ponovo je zatvorio. A šta ako, u trenutku dok to budem beležio, osetim potrebu da nastavim sa svojom **Kratkom knjigom**? Da li ću moći da odložim tu misao dok ne završim zapisivanje prethodne? I šta da radim u slučaju da posle toga, kada se unesem u redove i beležnici, ponovo poželim da govorim o tome kako prirodne sile neposredno deluju na moj stvaralački podsticaj? U tome je, uostalom prebivala glavna prepreka mom redovnom pisanju: u činjenici da je trebalo zapisati previše stvari u isto vreme, da priče ne dolaze pojedinačno već u mnoštvu, katkad kao rušilačka horda a ponekad kao vesnici mira, i da je većina pisanja u tome da se od tog izobilja odabere samo jedan glas. Pisac je, u stvari, diktator, rekao sam susedu dok smo šetali pored podmaklog kukuruza, reću,

Igor dragičević

obična gnjida, ali svet to ne vidi, svet samo uočava plemenitost ili dobrotu ili dubinu uvida ili ono što mu u tom času odgovara. Sused je

rekao da mu je nezgodno da me vidi kao vašku, i da u tom porednju pre naslućuje odsjaj samokritike nego stvarnog vrednovanja. Pravi demokrat, bio sam uporan, nikada ne bi mogao da bude pisac, jer ne bi mogao da pomiri ulogu cenzora sa svojim istinskim bićem, sa gušenjem svih onih priča ili pesama ili romana kojima neće dozvoliti da budu ispričani ili zapisani. Dospeli smo do kraja kukuruza; živica je štitila naredno imanja sa lejama luka, rotkvice i zelene salate; kokoške su čupkale travke; puteljak nas je razdvajao od ruba strme padina koja se spuštala prema šumi. Sused je rekao da će polako, duž šume, odnosno, duž krošnjih koje su izvirivale, otići kući; želeo je na miru da razmotri sve aspekte mojih tvrdnji, jer odavno, naglasio je, nije čuo tako žestok napad na suštinu stvaralaštva; on je sebe oduvek smatrao demokratom, i uvek je verovao da, od svih aspekata čovekove egzistencije, stvaralaštvo treba da bude najslobodnije; moje reči, sa tolikim »teretom optužbi« i »neprikriivenom samomržnjom«, mogle bi ozbiljno da protresu temelje njegovih ubeđenja, bez obzira što i ja mogu da budem u zabludi kao i svaki drugi čovek. Kada se udaljio, video sam da mu je levo rame nešto niže od desnog, premda mu je hod bio ravnomeran, zamasi ujednačeni, glava uspravna. Ubrzo posle toga došao je avgust. Vrućina je postala nepodnošljiva. Soba u potkrovlju noću se pretvarala u saunu. Podrum je mamio vlagom i svežinom. Usledila su tri događaja, međusobno nepovezana,

premda je ritam njihovih pojavljivanja održavao neku strahotnu simetriju: prepad provalnika, pronalaženje crvenog rupčića i pojava dečaka. Svaki od njih, samo da nisam već odustao od te namere, zasluživao je zasebnu svesku, prvi s mekim, druga dva s tvrdim koricama, sve tri, po mogućstvu, na linije. Kocke su mi, kako sam se uverio prilikom zapisivanja u vežbanku, stvarale dodatne probleme sa orijentacijom u njihovom kvadratnom prostoru, sa nesigurnošću da li u svaku kockicu treba upisivati samo jedno slovo, da li red mora biti pravolinijski ili se može kretati u svim pravcima, koliki treba da bude razmak, te da li kockicu koja je prosečena ivicom stranice treba računati kao celovit prostor ili kao beskrajno širenje. Pekar me je razumeo. Samo čist papir, prazna belina, omogućava dobar rad; kada bi pakovao burek, penjurlije, kifle i pogačice u hartiju s kockicama, bez obzira na boju linija, sve bi mu se zavrtelo pred očima, njegov učinak bi sigurno opao, red pred pekarom bi se otegao bar do pijace, možda i preko ulice, sve do kafane i pošte, i premda bi nekima sigurno odgovaralo da pijuckaju kafu ili pivo dok čekaju svež hleb i pecivo, on bi to smatrao svojim porazom, prouzrokovanim neumerenim ograničavanjem nesputanog belila. Možda bi morao i radnju da zatvori, toliko bi ga to oneraspoložilo i pretvorilo u duhovnog bogalja. Tešio sam ga, brisao brašno s njegovih revera i vadio mu grumenčice testa iz kose. Ako je njemu teško, govorio sam, neka samo pomisli kako je meni: i moja produktivnost zavisi od uskladenosti papirnog prostora, samo red u strukturi papira može da obuzda haos reči koje izviru iz dubina srca ili duše ili pleksusa, samo red može da ih kanališe u rečenice, i svaki poremećaj,

svako kolebanje, ma i najmanje, dovodi u opasnost celu proznu građevinu. Ponudio sam mu jedno poređenje: proza podseća na masnoću koja se probija kroz papir u koji su umotane pogačice; ukoliko je to papir na kockice, masnoća ulazi u zamršeni sistem međusobno povezanih referenci, bez mogućnosti da pronađemo neki zajednički, viši smisao; ukoliko je taj papir čist, onda je proza poput masne mrlje: neujednačenog oblika, neuhvatljivog konačnog značenja, ali prepuštena samoj sebi, kosmos koji želi da bude samo kosmos, ništa više. A šta ako je kosmos kocka? pitao je pekar. On je smatrao da takva iznenađenja nisu nemoguća; postoje brda iza kojih čovek nikada ne zaviri, šume kroz koje nikada ne prođe, reke kojima ne vidi dno; zašto bi onda verovao da sve zna? Čovek glavu uvek nosi u torbi, rekao je poštar, i nije važno da li to zna ili ne zna. Po njemu, čovek je ubeden da je svet okrugao samo zato što ima zaobljene oči, a kada bi bio bez očiju, smatrao bi da je svet slep, kao što sigurno veruju kojekakvi slepići, rovcii, krtice, gliste i morske zvezde. Nišam ništa znao o slepilu, premda sam nakon svakog noćnog buđenja, bar na tren, bio uveren da sam izgubio vid, tako je gust bio taj seoski mrak, kao plašt, kao lepak, kao u crno obojeni med. Podizao sam ruku i doticao daske kojima su zidovi bili obloženi, zatim sam vrhovima nožnih prstiju tražio rub kreveta, potom sam podizao pokrivač i uspravljao se, sedao, prelazio stopalima po podu i nalazio papuče; kroz kapke je, u vedroj noći, dopirao tupi sjaj zvezdanog neba, ali je u kući vladao mrak kao ispod prevrnutog korita, koraci nisu nikuda vodili, kao da sam hodao u mestu, nem, zastrašen od jeke, pognut, dok mi je bešika gorela a čelo se, kako

sam vidao posle, u ogledalu, u kupatilu, rosilo znojem. Mogao sam da pritisnem prekidač, upalim sveću, upotrebim baterijsku lampu, ali silazio sam niz stepenice u mraku, kroz testo, opipavajući obrise prostora, oštrinu rubova, varljivost senki. Čovek je sam na svetu, najjednostavnije rečeno, i u to sam se iznova uveravao svake noći. Kasirka u samousluzi je nepokolebljivo branila stav da noć nešto zna što mi nikada nećemo doznati, otuda u nama taj »duboki strah«, »drhtavica koja nas obuzima pri pomisli na dubinu«, »nepoverenje prema neznanicama«, te naklonost koju pokazujemo svetlu, suncu, odlasku na plažu. Volim, rekla je kasirka gledajući me pravo u oči, kada mi pesak greje stomak dok se sunce upisuje u kožu na mojim ledima. Ali u noći između prvog i drugog avgusta probudilo me je nešto drugo: glasovi. Odmah sam pomislio na nezaštićenu **Kratku knjigu**, na vežbanku s komentarima. Glasovi su se približili, jedan je sasvim razumljivo rekao da, od svih domaćih životinja, jedino svinje ne smrdi, drugi se nasmejao i odmah dodao da treba da čute, da ne voli što su kapci otvoreni, i tada su se udaljili, skrenuli, možda, iza ugla, premda sam i dalje čuo kako šrikipi žičana ograda, kao da je neko preskače ili sedi na njoj, nesiguran, stalno na rubu održavanja ravnoteže. Podigao sam pokrivač, prvi put bezbedan u mraku, ustao i približio se prozoru. Ništa nisam video između drvenih kapaka, ograda je ječala, iz šume se oglasio slavuj, a s brda su dopirali ravnomerni udarci, kao da neko maljem zabija kočiće u zemlju.

(Odlomak iz romana
Kratka knjiga)

kostićevev dnevnik snova, posle čitanja 1990. i 1991. godine

milenko pajić

Kostićevev Dnevnik snova, prvi je objavio Milan Kašanin u beogradskom časopisu, »Književnost« u broju od decembra 1955. god. i ponovo, prevod sa francuskog i original, u Zborniku istorije književnosti SANU, odeljenje literature i jezika, knjiga 6, Beograd, 1968. god. Dva fragmenta iz Dnevnika koje je dobio na poklon od dr R. Simonovića, objavio je Mladen Leskovac u svom tekstu o Lenki Dunderskoj, Letopis Matice srpske, januar 1960. god. Posle toga Dnevnik se pojavljivao nekoliko puta u knjigama o Kostiću, a posebno u delima posvećenim njegovoj slavnoj pesmi SMDS; poslednji put u Palavestrihoj »Knjizi srpske fantastike«, I deo, str. 267—286, SKZ, Beograd, 1989. god. Niko se, međutim, pre mene, nije usudi-vao da interveniše u tekstu, da ga posmatra kao građu za prozno delo, a ne samo kao dokument i ključ za razumevanje dubljih i mračnijih slojeva pesme SMDS. Sa ove vremenske udaljenosti i iz vizure sveti tokova umetničke proze, Kostićevev tekst se ukazuje kao, živo, moderno, originalno i potresno umetničko štivo.

(Napomena čitaoca — postanovščika)

1. ISKUŠENJE (1903)

Nedelja, 11. oktobra. — Posmatram profil Njenog brata. Taj profil podseća me na Njen i čini tužnim, jer znam da Nje više nema. Odjednom, preko puta mene seda Njena mlada sestra, veoma slična njoj, vrlo mlada, još svežija, još lepša nego što je Ona bila kad sam je sreo u Njenom zamku na obali Dunava. Brat joj nešto govori i pominje moje ime. Ona me pogleda i pita: »Dakle, dragi Lazare, šta vi kažete na to?« A ja, sasvim ravnodušno: »Da. Č. je lepa varoš.« — probudim se.

2. SLAVUJEV ZNAK

Petak, 23. oktobra. — Jutros me je stavila u park u Č. Nekad tako krasan, a sad tako žalostan. Šetam, obuzet tužnim sećanjima, po jednom proplanku. Odnokud, javi se slavuj, ali tako veselo da me njegova pesma još više rastuži. Digoh ruke k nebu, k Njoj, i pozvah je: »Pogledaj! Pogledaj!« Izgubih svest od jada i osetih kako mi duša ostavlja telo i leti ka Njoj. Ali se probudim.

3. ČETIRI PUTA U JEDNOM SNU (1904)

20 — 21. januara. — Počela si da mi se pokazuješ ostarela. Mnogo više izborana nego što bi bila danas. Tvoje bore, naročito oko očiju, uvećane osmehom. Sediš među ženama. Nisi me ni pogledala.

Sjajna od mladosti i lepote, svetlije kose, zlatasto plava, gotovo prozračna, gledala si me onim pogledom punim želje, obećanja i predanosti, onim pogledom koji hrabri, zove, skoro izaziva, pogledom kojim si me gledala samo jednom, u trenutku koji se pamti celu večnost. Tvoj pogled! Tvoje oči! probudila si u meni želje, takve želje. . . A onda, naginješ se k meni i kažeš: »Hajde, hoću, dodi. . . « I već da podem za Tobom kad — probudim se.

Ti s Tvojim sestrama. U nekakvoj velikoj prodavnici osvetljenoj a **giorno**. Ja šetam napulju, pločnikom. Zastanem ispred velikih vrata i tražim Tvoj pogled. Kada me opaziš, ja šapnem samom sebi: »Videla me je«. Bio sam vrlo zadovoljan.

Ležiš na krevetu. Nisi obnažena kao obično u mojim snovima. Čitaš knjigu. Prilazim Ti, na-

ginjem se nad Tobom. Želim da Ti pokažem koliko Te volim. Ali Ti, čim me opaziš, pokrivaš se velom, tako da ne vidim više Tvoje lice. Ni osmeh, ni suze.

4. IGRA

Utorak. — Bio sam s jednom starom milosnicom, umrlom pre dve godine. Igra je bila u tome da sam u snu zaljubljen u tu staru i ružnu ženu. Bila je uzela negdašnji izgled. Obukla čudnu haljinu od crvenog i crnog velura. Tako kako je ležala, uzmem je u naručje i obaspem poljupcima. Ljubim joj vrat i govorim o tome da ću našu ljubav učiniti večnom u tragediji preradenoj izričito u tu svrhu. Ne prestajući da govorim, gurnuh svoju ruku pod njenu suknju, ali pristup beše zatvoren. Tada ona učini besramni pokret svojom crnom tkaninom i pokaže mi put. Ja uzeh svoju muškost, približih je i — probudih se.

5. JUTRO PRE OTKROVENJA

Jednog jutra Ona mi se javila u snu. Opraštala se sa mnom na železničkoj stanici u No-